

Перспективи дослідження еволюції політичного вибору гетьмана П. Скоропадського в світлі нових методологічних підходів

Державотворчі процеси доби Української революції 1917–1921 рр., діяльність та функціонування державних формацій (демократичного, консервативного і радикального характеру), притягає увагу багатьох дослідників. Це відбувається не тільки з огляду на важливість подій початку ХХ ст. в Україні, а й завдяки такому суттєвому чиннику, що розбудова національної державності на сучасному етапі вже мала історичний прецедент і деякі аспекти її подоколи перегукуються з історичним минулим.

Слід зауважити, що тема революції є традиційно ідейно і пізнавально-актуальною у колективній свідомості українців.

Формування новітнього національного наративу відбувалось з початку під впливом діаспорної історіографії, яка за певних обставин, пов'язаних з обмеженістю джерельної бази, почасти не була здатна об'єктивно висвітлити події революційного минулого. Звідси випливало привалювання досліджень демократичної складової революції — Української Народної Республіки над не менш важливим періодом — Українською Державою на чолі з гетьманом П. Скоропадським.

Сучасних дослідників цікавлять процеси націє- та державотворення, діяльності державних інститутів, взаємодії влади та суспільства, впливу на перебіг подій в Україні зовнішньополітичних факторів.

Останнім часом українська історія викликає все більше зацікавлення з боку зарубіжних дослідників. Так, відомий американський історик М. фон Хаген, з вуст якого у середині 90-х рр. пролунало провокаційне питання «Чи має Україна історію?», вже у 2006 р. задавав це питання як суто риторичне¹.

---

¹ *Hadzewycz R.* Von Hagen revisits the question “Does Ukraine Have a History?” // <www.ukrweekly.com> — 2007.

Серед головних проблем, що є нагальними для подальшого розвитку української історії, М. фон Хаген виділяє дві: проблему протистояння інтелектуальної і політичної складової в українській історії та питання, що власне робить історію України українською.

Внаслідок ситуації, продиктованої «прикордонним» характером українського суспільства, сучасна історія якого формувалася на кордонах могутніх Євразійських імперій та держав, на регіональному рівні ми маємо різновекторну ментальність, що ускладнює процес формування єдиної державної позицію по ряду історичних питань.

Однак, саме в цьому контексті історія України є унікальною лабораторією для застосування нових методологічних підходів доби постмодернізму. Використання методів компаративної історії, «культурного трансферу», «перехресної історії» та інших, що пропонуються в рамках транснаціональної історії, і не є обмеженими кордонами традиційної історичної парадигми «нація-держави», якнайкраще підходять для вивчення історій країн центрально-східної Європи, які довгий час перебували у складі різних імперій².

Відмова від етнопонаціонального підходу до української історії з поступовим розвитком постнаціональної та транснаціональної перспективи дозволила б подолати розбіжності історичної пам'яті, що є актуальним для різних регіонів України та могла б посприяти інтеграції різних етнічних та регіональних груп в єдину громадянську трансетнічну українську націю³.

Національна історія завжди була прив'язана до території держави й зосереджується виключно на історії титульної нації,

---

² Ther P. The Transnational paradigm of historiography and its potential for Ukrainian History // *A Laboratory of Transnational History: Ukraine and recent Ukrainian Historiography* / Edited by Georgiy Kasianov and Philipp Ther. CEU PRESS, Budapest — New York, 2009. — P. 81–116.

³ Kasianov G., Ther P. Introduction // *A Laboratory of Transnational History: Ukraine and recent Ukrainian Historiography* / Edited by Georgiy Kasianov and Philipp Ther. CEU PRESS, Budapest — New York, 2009. — P. 1–6.

невілюючи або виключаючи меншини що також населяють дану територію.

Особливістю традиційної історичної парадигми є її пояснююча структура та внутрішня перспектива, згідно якої всі процеси та події, що відбуваються на території нації-держави використовуються для пояснення подальших подій. Звісно це досить зручно, проте на думку прихильників транснаціональної парадигми, національна історія не розкриває повною мірою історичні реалії. Загалом транснаціональна історія є продуктом сучасних глобалізаційних процесів, що змусили по іншому поглянути на історію, адже людей єднає не лише спільне національне коріння, але й спільні політичні, культурні, морально-етичні цінності.

Виникає закономірне питання: чим відрізняється транснаціональна історія, скажімо від міжнародної історії або історії дипломатії, адже ці дисципліни також вивчають взаємодію на наднаціональному рівні?

Нова парадигма концентрує свою увагу на відносинах між культурами, спільнотами, окремими суспільними групами навмисно розсуваючи кордони окремо взятої нації чи держави. Тобто вона концентрується на агентах культурного обміну, а отже на взаємодії.

В рамках методології транснаціональної історії дослідження повсякденного життя українського суспільства дозволяє зрозуміти як трансформувалася психологія всього суспільства, та його окремих індивідів у період соціальних потрясінь (війн, революцій), якими так багата українська історія.

Вище згадана нова історична парадигма змогла б істотно послабити притаманне новітній українській історії протистояння інтелектуальної і політичної складової вітчизняної історичної науки.

Цікавим прикладом в цьому контексті є праця М. фон Хагена присвячена постаті гетьмана П. Скоропадського. («Я люблю Росію, але мені потрібна Україна». Або як російський генерал став гетьманом Української Держави, 1917–1918? // Бело-

руссия и Украина: история и культура. Ежегодник, 2004. — М., 2005).

Відразу зазначимо, що метою даної статті не є історіографічний аналіз цієї проблеми. Ми лише прагнемо проілюструвати вищезгадані методологічні підходи на прикладі конкретно-історичного дослідження. Звернення до праць інших дослідників постаті П. Скоропадського має на меті показати зміщення акцентів в бік кроскультурного аналізу подій минулого, що є характерним для сучасної західної історіографії.

Американський історик задається питанням: як з вірного слуги російського царя і офіцера Скоропадський перетворився у переконаного українського національного діяча, що боронив позиції «незалежника-федераліста» України аж до самої своєї смерті на еміграції у Німеччині. Тоді як такий послідовний борець за українську державність як М. Грушевський під кінець життя погодився на співпрацю з більшовиками⁴.

Зазначимо, що М. фон Хаген був не першим хто підняв це питання. У передмові до спогадів П. Скоропадського, що вперше вийшли друком в Україні в 1995 р., Я. Пеленський відмічав «роздвоєну лояльність» гетьмана, через що «його особа, та й сам Гетьманат опинився серед найбільш табуїзованих питань історії України ХХ століття, оповитих міфами, упередженнями або й відвертими фальсифікаціями»⁵. Я. Пеленський вказував антиісторичні та заідеологізовані підходи щодо постаті П. Скоропадського як в українській, так і в діаспорній історіографії.

Вітчизняний український дослідник Р. Пиріг в своїй монографії «Гетманат Павла Скоропадського: між Німеччиною і Росією» відмічає що й понині є актуальним «з'ясування феномену еволюції політичного вибору П. Скоропадського», особливо на-

---

⁴ *M. von Hagen* „I love Russia, but I need Ukraine?”. How the Russian general became hetman of Ukrainian state, 1917-1918? // Белоруссия и Украина: история и культура. Ежегодник, 2004. М., Наука, 2005. — С. 253-254.

⁵ *Пеленський Я.* Передмова: Спогади Гетьмана Павла Скоропадського (кінець 1917 — грудень 1918) // Павло Скоропадський. Спогади (кінець 1917 — грудень 1918). — Київ — Філадельфія, 1995. — С. 15.

голошуючи на комплексному підході до проблеми, який би поєднав як особистістно-ментальні, так геополітичні причини вибору гетьмана⁶.

Отже, необхідність критичної біографії П. Скоропадського назріла досить давно, але можливість виникла тільки зараз. По-перше, українська історіографія пройшла перший етап свого становлення, який дозволив інтегрувати діаспорну та радянську історіографію, звільнивши і ту й іншу від ідеологічних нашарувань (хоча цей процес ще рано вважати завершеним). По-друге, відхід від домінування політичної історії в бік мікроісторії та історії повсякденності дозволяє нарешті поглянути на П. Скоропадського не як на політичного діяча, але як на людину. Потретьє, той факт, що М. фон Хаген не належить до якогось з українських політичних таборів робить це дослідження особливо цікавим.

Аби краще зрозуміти буремні роки революції і громадянської війни, М. фон Хаген використовує спогади білих генералів, українських політиків лівого спектру, політичних діячів та генералів центральних держав. Вдається до порівнянь з біографіями інших видатних сучасників гетьмана, зокрема митрополита А. Шептицького, якого він називає ще одним «наверненим» українцем (маючи на увазі що ще підлітком він був навернений з римо-католицької віри до греко-католицької), та маршала К. Манергейма, що мав дуже схоже аристократичне коріння та елітну військову підготовку і став батьком-засновником сучасної фінської держави⁷.

М. фон Хаген вважає, що початком української кар'єри Скоропадського стала українізація 34-го армійського корпусу. Набутий ним восени 1917 р. досвід українізації ввіреного йому 34-го корпусу, сформував його нові політичні погляди більше ніж будь-які інші події в його кар'єрі. Скоропадський, на думку автора, був змушений відійти від аполітичного статусу імпер-

---

⁶ *Purig P.* Гетьманат Павла Скоропадського: між Німеччиною і Росією. — К., 2008. — С. 45.

⁷ *M. von Hagen* „I love Russia, but I need Ukraine”.... — С. 254.

ського офіцера й взяти сторону однієї з політичних сил, що виникали як в армії, так й в громадському політичному житті Петрограду та Києва.

Іншим важливим моментом в політичній трансформації Скоропадського 1917 р. було виникнення руху Вільних козаків, лідером якого він був обраний заочно. Після відвідин Бердичівського уїзного конгресу Скоропадський почав конструювати свою утопічну версію української держави, що базувалася на ідеалі козаків-хліборобів. Ніч проведена ним з хуторянами по дорозі на Київ, глибоко вразила Скоропадського нереалізованим потенціалом столипінського плану створення сильного фермерського класу⁸.

Отже, М. фон Хаген спираючись на мемуари самого гетьмана та його сучасників вдається до реконструкції тогочасної реальності, й показує як швидкоплинні події революційної доби, змогли майже блискавично змінити погляди цілком сформованої особистості, яка належала до зовсім іншого світу.

Цікавим є те, що американський дослідник в своєму аналізі не надає великого значення грамоті від 14 листопада 1918 р., якою П. Скоропадський проголосив федерацію з Росією і висловив потребу створення «всеросійської федерації», вважаючи його самозрозумілим політичним компромісом, що був продиктований умовами часу⁹. Саме цей вчинок став причиною формування негативного образу гетьмана і Гетьманату в українському діаспорному середовищі. Некритично засвоєний деякими сучасними вітчизняними істориками цей образ зрадника ідеї української державника все ще продовжує тяжити над молодими дослідниками даного питання.

Спираючись на нові методологічні підходи, М. фон Хаген свідомо зосереджується на особистих контактах гетьмана з простим українським людом. На нашу думку, американський автор прагне показати що саме стало основним поштовхом до еволю-

---

⁸ *M. von Hagen* „I love Russia, but I need Ukraine”.... — С. 263–264.

⁹ Там само. — С. 279.

ції поглядів П. Скоропадського, адже політичні компроміси не завжди відображають сутність історичної особи, що стоїть біля державного керма.

У передмові до «Спогадів» Я. Пеленський вважає цей документ «трагічною політичною помилкою гетьмана»¹⁰. На думку Р. Пирого цей акт (грамота про федерацію) став витвором вимушеного збігу несприятливих обставин, і був уможливлений тією дихотомною свідомістю П. Скоропадського, у якій співіснували українські і російські ментальні засади. У конкретній ситуації останні взяли гору і навіть диктували російському аристократові потребу очолити рух за відновлення великої Росії¹¹.

М. фон Хаген також звертає увагу на «дихотомну свідомість» П. Скоропадського. Він йде навіть далі розкриваючи внутрішню трагедію гетьмана, якого не зрозуміли «свої» й погано прийняли «чужі». Розпочавши українізацію ввіреного йому 34-армійського корпусу, П. Скоропадський був занепокоєний набираючим оберти жорстоким конфліктом між російськими та свідомими українськими офіцерами. М. фон Хаген відмічає, що «опинившись перед необхідністю обирати яку саме частину своєї української ідентичності обороняти від звинувачень, він почав «винаходити» своє власне бачення що є Україною, а що ні, але поряд з тим, визначитися, чим продовжує бути для нього Росія»¹². П. Скоропадський бачив можливий компроміс в процесі федералізації Російської імперії. На думку американського історика, П. Скоропадський вірив, що Україна може стати заповідником Російської імперії, з якого вона відродиться оновленою і сильною федеративною державою. Однак такі його погляди не знаходили розуміння і підтримки. Жодна російська політична сила не змиралась би з існуванням української державності у будь-якій політичній формі. Напевно найбільшим ударом для гетьмана було ставлення тисячі політичних діячів та

---

¹⁰ Пеленський Я. Передмова: Спогади Гетьмана Павла Скоропадського... — С. 25.

¹¹ Р.Пиріг. Вказ. праця. — С. 200.

¹² М. von Hagen „I love Russia, but I need Ukraine”... — С. 265.

інтелігенції, які втекли до України після більшовицького перевороту у Петрограді, і які зробили все можливе аби підірвати його режим, який по суті був їх єдиним притулком.

З другого боку, як відмічає М. фон Хаген, П. Скоропадський не знайшов розуміння й в українському таборі. Рафінований аристократ П. Скоропадський не сприймав національно-демократичні політичні сили. Українські ліві з притаманною ним нетерпимістю до плюралізму, популістською демагогією та схильністю до теорії заколоту, на думку П. Скоропадського, мало чим відрізнялися від більшовиків, і на його глибоке переконання були особисто відповідальні за скоєні в Україні звірства. Загалом він вважав що соціалізм в Україні веде до більшовизму¹³.

В заключній главі свого дослідження «Скоропадський як невдалий будівник української держави» М. фон Хаген вдається до аналізу об'єктивних причин провалу проекту української гетьманської держави. Ключовими серед яких є геополітичний фактор, несприятлива зовнішньополітична кон'юнктура та відсутність підтримки політики гетьмана в самій Україні як серед еліти так і серед простого люду. Проте повертаючись до особи самого гетьмана американський історик пише: «Кар'єра Скоропадського багата парадоксами та гіркою іронією. Він прийшов до влади з невеликими конкретними планами щодо держави, гетьманом якої він був проголошений. Але чим більше влади він отримував, тим більше відчував, що його українське «я» виходить на перший план»¹⁴.

Цю думку дещо доповнює Я. Пеленський, який спираючись на «Спогади» заявляє, що в момент їхнього написання в Берліні гетьман не був переконаним самостійником, хоча загальна ситуація якраз цьому сприяла, адже німецькі союзники гетьмана підтримували ідею незалежності Української держави. На користь цієї версії Я. Пеленський наводить цитату зі спогадів

---

¹³ *M. von Hagen* „I love Russia, but I need Ukraine”.... — С. 266–267.

¹⁴ Там само. — С. 272.

П. Скоропадського де він писав: «Звичайно, самостійність, якої тоді доводилося суворо дотримуватися через німців, що твердо на цьому наполягали, для мене ніколи не була життєвою, але я думав — та як би воно так і було — німці змінили б свою політику в бік федерації України з Росією»¹⁵. Я. Пеленський відмічає, що на початку 1920-х рр., вже після написання спогадів, під впливом Л. Липинського, Д. Дорошенка та інших націонал-консерваторів, які були засновниками й власне і керували гетьманським рухом, П. Скоропадський остаточно перейшов на незалежницьку позицію. Проте, як відмічає діаспорний історик, працюючи над другою редакцією «Спогадів» між 1920 і 1921 роками, П. Скоропадський так і не вніс правок до тексту, які б відобразили його нові погляди¹⁶. Отже, можна констатувати, що питання чому він це не зробив залишається відкритим.

На нашу думку, в трансформації поглядів П. Скоропадського не останню роль зіграв психологічний фактор. Відповідно до теорії когнітивного дисонансу аби людина почувала себе психологічно комфортно її поведінка має бути у гармонії з думками і почуттями. «Дисонанс» — це психологічна напруженість, яка виникає коли поведінка людини знаходиться в протиріччі з її переконаннями та віруваннями. Отже коли міняється один з цих компонентів особистості, то змінюється й всі інші аби звести дисонанс до мінімуму¹⁷.

Історія знає чимало прикладів, коли захоплена виром подій людина йде далі своїх особистих інтересів очолюючи державу, коли з'являється віра в своє покликання. Яскравим прикладом в українській історії може слугувати постать Б. Хмельницького, шлях якого розпочався з особистої помсти за пограбований хутір Суботів та вбивство сина.

---

¹⁵ Пеленський Я. Передмова: Спогади Гетьмана Павла Скоропадського... — С. 23.

¹⁶ Там само. — С. 25.

¹⁷ Festinger L., Rieken H. W., Schachter S. When Prophecy Fails: A Social and Psychological Study of a Modern Group that Predicted the Destruction of the World. NY; Harper & Row, 1956.

Волею долі П. Скоропадський очолив Українську державу. Однак чи став він до кінця переконаним українцем? Чи назавжди поховав у собі сентименти до Росії, яка була по суті його Батьківщиною? На вірність служіння цареві якої він свого часу присягнув? Відкривши в собі українця П. Скоропадський прагнув звільнення Росії від більшовиків. Як відмічає М. фон Хаген «він до самого кінця вважав, що Україна була найбільш підходящим плацдармом для перемоги над більшовиками та відновлення великої Росії, так і не зрозумівши чому антибільшовицькі сили не змогли об'єднатися проти свого спільного ворога. На думку Скоропадського... національні почуття були єдиною силою спроможною протистояти більшовизму...»¹⁸.

Фактично М. фон Хаген підтверджує домінуючу в сучасній українській історіографії думку про амбівалентну національну ідентичність П. Скоропадського.

Цей короткий огляд дослідження зробленого в рамках останніх методологічних тенденцій, з притаманним йому невідуванням соціально-політичної складової не може бути вичерпним, проте суттєво доповнює творчий доробок вітчизняних та діаспорних дослідників такої складної і неоднозначної постаті як П. Скоропадський. Адже тільки опустившись до рівня світосприйняття окремої особи, будь-то звичайна людина чи історична постать, можливо досягнути специфіку українського державотворення, зрозуміти тих людей що стояли в авангарді цих процесів.

---

¹⁸ *M. von Hagen* „I love Russia, but I need Ukraine”.... — С. 279.